

TOMASZ CYCHNERSKI

Université Adam Mickiewicz, Poznań

ALTERNANȚELE VOCALICE NEREGULATE DIN FLEXIUNEA VERBALĂ ROMÂNEASCĂ

Abstract. Cychnerski Tomasz, *Alternanțele vocalice neregulate din flexiunea verbală românească* [Irregular vocalic alternations in the Romanian verbal inflection]. *Studia Romanica Posnaniensia*, Adam Mickiewicz University Press, Poznań, vol. XXXIII : 2006, pp. 97-104. ISBN 83-232-1643-6, ISSN 0137-2475.

This paper, that is part of a bigger research project concerning the morphonology of the standard contemporary Romanian, concentrates on the irregular vocalic alternations in the Romanian verbal inflection. Seventeen of the twenty-four possible alternations are irregular. The context in which the alternant members appear is analysed precisely according to the units that follow and precede them. The analysis shows that six of all the alternations are only morphologically conditioned. The *e ~ a* alternation acquires the categorial function in the structure of three verbs.

Rândurile ce urmează se înscriu în întreaga serie de publicații consacrate sistemului morfonologic al românei contemporane literare, apărând paralel cu articolul dintr-o altă revistă care se concentrează asupra alternanțelor vocalice regulate din flexiunea verbală românească. Amândouă articole au un caracter aplicativ pur, bazându-se pe premisele teoretice schițate în două articole publicate în revista de față cu 3 și 5 ani în urmă, unul dedicat sintagmaticii, celălalt – paradigmaticii morfonologice.

Vor fi analizate și descrise aici alternanțele morfonologice vocalice care se produc în flexiunea verbală (ocurența lor nu este exclusă deci nici în flexiunea nominală, nici în sistemul derivativ) și care apar în acest subsistem în mod neregulat, condiționarea lor fiind cu preponderență morfologică. Vor fi omise în analiză alternanțele ce se produc în structura afixelor flexionare, descrise deja într-un articol publicat în 2001.

Analiza subsistemului flexionar verbal duce la distingerea a 27 de alternanțe vocalice următoare: (1) $\partial \sim a$, (2) $\partial \sim e$, (3) $a \sim \partial$, (4) $'a \sim '\partial$, (5) $'a \sim 'e$, (6) $'a \sim \#$, (7) $e \sim \#$, (8) $e \sim ea$, (9) $e \sim a$, (10) $e \sim \partial$, (11) $e \sim i$, (12) $'e \sim 'e'a$, (13) $'e \sim 'a$, (14) $'e \sim \#$, (15) $i \sim i$, (16) $'i \sim \#$, (17) $i \sim a$, (18) $i \sim \partial$, (19) $'i \sim \emptyset$, (20) $o \sim oa$, (21) $o \sim wa$, (22) $u \sim oa$, (23) $u \sim o$, (24) $oa \sim o$, (25) $oa \sim u$, (26) $\# \sim u$, (27) $\# \sim 'u$. Unele dintre

acestea intră în compunerea a 10 șiruri de alternanțe: (1) ə ~ e ~ a, (2) 'a ~ 'ə ~ #, (3) 'a ~ 'e ~ #, (4) 'e ~ 'e'a ~ #, (5) 'e ~ 'a ~ #, (6) e ~ ea ~ ə, (7) e ~ a ~ ə, (8) i ~ ə ~ a, (9) u ~ o ~ oa, (10) oa ~ o ~ u.

Analiza și descrierea vor fi făcute, referindu-se la sistemul de foneme alcătuit din 7 foneme vocalice, 2 foneme semivocalice (/j/, /w/) și 22 de foneme consonanțice, sistem asemănător cu cel prezentat de către E. Vasiliu în 1985. Singura diferență o constituie deci clasificarea unităților /ɛ/ și /ɔ/ drept alofone ale vocalelor corespunzătoare /e/ și /o/.

ALTERNANȚA ə ~ a

Este o alternanță condiționată morfologic și, parțial, fonologic. Se produce sub accent, în silaba penultimă a radicalului fiind obligatorie (cu o singură excepție la o serie de variante formale ale verbului BĂUNI). În ultima silabă a radicalului mai importantă devine totuși condiționarea morfologică, provocând diversificarea contextelor în care apare membrul marcat *a*. Astfel, membrul *a* apare la o serie de variante libere ale verbului BĂUNI și, obligatoriu, la verbele de tipul SĂTURA, SCĂPĂRA, DESCĂLECA, ADĂUGA, CĂUTA, LĂUDA, CĂPĂTA, TĂBĂRI direct înaintea desinențelor -ø (1sg), -j (2sg), -e, -ə (3sg, 3pl). La verbele de tipul ÎNĂLȚA, ÎMBRĂCA, BĂGA, SĂLTA, PRĂDA, LĂSA, CĂSCA, LĂTRA, TĂIA, PĂREA, TĂCEA, CĂDEA, SĂRI, ÎMPĂRȚI, membrul marcat apare direct înaintea desinențelor -ø (1sg, 3pl), -u (1sg), -j, -i (2sg), -e, -ə (3sg, 3pl). La verbele AGĂȚA, ARĂTA, și ADĂSTA, membrul *a* apare numai direct înainte de -e, -ə (3sg, 3pl), iar la verbele ÎNVĂȚA, ÎMBĂTA, APĂSA și ȚESĂLA numai direct înainte de -ə (3sg, 3pl). Exemple: *săturăm ~ satur, lătrât ~ latru, săturați ~ saturi, lătrau ~ latri, adăugați ~ adaugă, adăugam ~ adauge*.

Alternanța aceasta intră și-n compunerea șirului ə ~ e ~ a la verbele de tipul ÎNVĂȚA, ÎMBĂTA și APĂSA. Exemplu: *învăț ~ înveți ~ învață*.

De observat că -- în comparație cu verbele ce au structura asemănătoare (SĂTURA, SCĂPĂRA, CĂPĂTA...) -- la verbul MĂSURA, alternanța ə ~ a nu se produce, accentul căzând pe ultima silabă a radicalului înainte de desinențele care o provoacă (*măsurăm, măsur*).

ALTERNANȚA ə ~ e

Ca și-n cazul precedent, condiționarea morfologică se suprapune aici peste cea fonologică, această alternanță fiind rezultatul parțial al asimilației regresive. Palatalizarea se produce în ultima silabă a radicalului direct înaintea desinențelor -j (2sg), -e (3sg, 3pl) la verbele de tipul CUMPĂRA, SCĂPĂRA, PIEPTĂNA, SEMĂNA, LEGĂNA, ÎNGEMĂNA, LEPĂDA, ȘCHIOPĂTA, CĂPĂTA, ÎNVĂȚA, ÎMBĂTA, APĂSA,

TĂBĂRÎ și direct înainte de singurul *-e* (3sg, 3pl) la verbele ZGREPTĂNA și FREMĂTA. Exemple: *cumpărați ~ cumperi, tăbărâm ~ tabere*.

Împreună cu alternanța precedentă, cea analizată aici intră și-n compunerea șirului *ə ~ e ~ a* la verbele de tipul ÎNVĂȚA, ÎMBĂTA și APĂSA.

De remarcat că alternanțele *ə ~ a* și *ə ~ e* se produc simultan în silaba ultimă și penultimă la verbele SCĂPĂRA, CĂPĂTA, TĂBĂRÎ (*scăpărăm ~ scaperi, căpătau ~ capete, tăbărât ~ tabere*).

ALTERNANȚA *a ~ ə*

Ocurența acestei alternanțe se limitează la verbele cu *e* neaccentuat la finala absolută a radicalului întreg, privind verbele de tipul FACE, BATE, NAȘTE, TRAGE, RADE, SPARGE. Este o alternanță condiționată numai morfologic, membrul marcat *ə* apărând direct înainte de:

- a) sufixele tematice de imperfect *-a-*, *-ea-*;
- b) sufixele tematice de perfect, alomorfe accentuate numai, *-u-*, *-'se-*;
- c) sufixul tematic de gerunziu *-ind*.

Exemple: *face ~ făcut, sparse ~ spărsei, bateți ~ bățui, bat ~ băteam, facă ~ făceau, nască ~ născând*.

ALTERNANȚA *e ~ ea*

În condiționarea acestei alternanțe intervine, pe lângă contextul morfologic, și factorul fonologic: ocurența membrului marcat *ea* este legată cu locul accentului. Membrul marcat apare sub accent în silaba penultimă și ultimă a radicalului numai direct înainte de desinența *-ə* (3sg, 3pl), la verbele de tipul ÎNTREBA, ÎNECA, ALERGA, AȘTEPTA, ÎNDESA, CREDE, TRECE, AȘTERNE, CREȘTE, TESE, ALEGE, SUMETE, REPEZI, SEMĂNA, ÎNVEȘTE. Exceptional, membrul *ea* apare și direct înaintea desinențelor *-ø* (1sg), *-j* (2sg), *-ə* (3sg, 3pl), sub accent în silaba penultimă a radicalului, la verbul ZGREPTĂNA și la o serie de variante facultative ale verbului REZEMA. Exemple: *întrebi ~ întreabă, rezemăm ~ reazem, zgreptănați ~ zgreapțâni*.

La verbul ÎNVEȘTE, această alternanță intră în compunerea șirului *e ~ ea ~ ə*. Exemplu: *învESC ~ învească ~ învăscând*.

ALTERNANȚA *e ~ a*

Poate fi considerată varianta contextuală a celei precedente, luând în considerare condiționarea aproape identică și reducerea diftongilor de după palatale propriie sistemului fonologic întreg. Membrul marcat *-a* apare așadar după foneme palatale, sub accent în silaba penultimă și ultimă a radicalului, numai direct înainte de desinența *-ə* (3sg, 3pl). Aceasta se referă la verbele de tipul AȘEZA,

CHEMA, CERCA, ÎNCHEGA, AIEPTA, CERTA, DEZMIERDA, ÎNGEMĂNA, PIEPTĂNA, ÎNCEPE, PURCEDE, FIERBE, IEȘI, PIERI și, excepțional, VEDEA. Membrul *a* apare și direct înaintea desinențelor $-\emptyset$ (1sg), $-j$ (2sg), $-\partial$ (3sg, 3pl), după foneme palatale și sub accent în silaba penultimă a radicalului, la verbele MIEUNA, SCHEUNA și, excepțional, FERMECA. În plus, membrul marcat postpalatal precedă direct desinențele $-e$, $-\partial$ (3sg, 3pl) la verbele de tipul DEȘERTA, ȘEDEA. Exemple: *așezați ~ așază, fierbe ~ fiarbă, chem ~ cheamă, mieunat ~ miaun, scheunând ~ scheauni, ședem ~ șade*.

La verbul VEDEA, alternanța discutată aici intră în compunerea șirului $e \sim a \sim \partial$. Exemplu: *vedem ~ vadă ~ vād*.

Este o singură alternanță ce are funcția categorială – la verbele DECERNA, PRECEDA și SUCCEDA ea constituie marca formală unică a opoziției indicativ : conjunctiv la persoana a 3-a, de ex. *decernă, precedă, succedă* (indicativ) : *decearnă, preceadă, succedă* (conjunctiv).

ALTERNANȚA $e \sim \partial$

Membrul ∂ precedă direct desinența $-\emptyset$ (1sg, 3pl) la verbele de tipul VEDEA și ACOPERI, și sufixul tematic de perfect $-u-$, cât și cel de gerunziu $-ind$ la verbele VEDEA și ÎNVEȘTE. Condiționarea morfologică pare să fie exclusivă la verbele ACOPERI și ÎNVEȘTE. Spre deosebire de acestea din urmă, la verbul VEDEA alternanța $e \sim \partial$ poate fi interpretată drept asimilarea regresivă ce constă în depalatalizare. Exemple: *vedeți ~ vād, acoperă ~ acopăr, vedem ~ văzui, învește ~ învăscând*.

Această alternanță poate fi și partea constitutivă a două șiruri distincte:

- a) $e \sim a \sim \partial$, la verbul VEDEA;
- b) $e \sim ea \sim \partial$, la verbul ÎNVEȘTE.

ALTERNANȚA $e \sim i$

Se produce la verbele PREZENTA și VENI și la derivatele lor. Membrul *i* precedă direct desinențele $-\emptyset$ (1sg, 2sg, 3pl), $-j$ (2sg), $-\partial$ (3sg, 3pl), $-e$ (3sg, 3pl) și $-o$ (2sg). Alternanța analizată aici este condiționată numai morfologic. Exemple: *prezentăm ~ prezint, prezentau ~ prezinți, prezentat ~ prezintă, prezentând ~ prezinte, venim ~ vii, veniți ~ vino*.

ALTERNANȚA $i \sim i$

Spre deosebire de cea precedentă, alternanța $i \sim i$ nu este condiționată numai morfologic. Intervine în acest caz și factorul fonologic, și anume asimilarea regresivă care constă în depalatalizare. Membrul *i* apare direct înaintea desinențelor $-\emptyset$

(1sg, 3pl), -ə (3sg, 3pl) și de sufixele tematice de perfect -u- și de gerunziu -ind. Alternanța aceasta se produce numai la verbele VINDE și REVINDE. Exemple: *vinzi ~ vând, vinde ~ vândă, vindeam ~ vându, vindeți ~ vânzând*.

ALTERNANȚA *i ~ a*

Această alternanță are loc doar în structura verbelor RĂMÂNE și MÂNEA. Membrul marcat precedă direct numai alomorfe neaccentuate ale sufixului de perfect: -se- și -s-. Fiindcă apariția membrului *a* este legată cu deplasarea accentului, peste condiționarea morfologică evidentă a acestei alternanțe se suprapune și cea fonologică. Exemple: *rămânem ~ rămase, rămâneam ~ rămaserăm, rămâi ~ rămaseră, rămâneți ~ rămas*.

La amândouă verbe alternanța analizată aici intră în compunerea șirului *i ~ ə ~ a*. Exemplu: *mâi ~ măsei ~ mas*.

ALTERNANȚA *i ~ ə*

Împreună cu alternanța precedentă, cea de față se produce exclusiv la verbele RĂMÂNE și MÂNEA. Membrul marcat *ə* apare numai direct înainte de alomorful accentuat al sufixului de perfect -¹se-. Este o alternanță condiționată și morfologic și fonologic, ocurența lui *ə* fiind dependentă de accent. Exemple: *rămânem ~ rămăsei, rămâneam ~ rămăseși, rămâi ~ rămăsesem*.

Cum aceasta a fost menționat cu puțin mai sus, structura celor două verbe se caracterizează de șirul *i ~ ə ~ a* din care face parte și alternanța *i ~ ə*.

ALTERNANȚA *o ~ oa*

Pe lângă condiționarea morfologică, importantă în acest caz este și cea fonologică, membrul marcat fiind dependent de accent. Membrul *oa* apare direct înainte de desinențele -ə (3sg, 3pl) și -e (3sg, 3pl), în ultima silabă accentuată a radicalului verbelor de tipul ÎNGROPA, PROVOCA, DESFOIA, ÎNOTA, ÎNNODA, ÎMPROȘCA, DORMI, SLOBOZI, MIROSI, RĂSCOLI, ÎNDOI și OMORÎ. În silaba penultimă accentuată a radicalului, membrul marcat apare direct înainte de desinențele -ø (1sg, 2sg), -j (2sg), -ə (3sg, 3pl) și -e (3sg, 3pl), la verbul FORFECA și la o serie de variante libere ale verbului ȘCHIOPĂTA. Exemple: *provoc ~ provoace, provocați ~ provoacă, forfăcăm ~ foarfec, forfecați ~ foarfeci, schiopătați ~ schioapeți, forfecat ~ foarfecă, schiopătând ~ schioapete*.

Paralel cu alternanța *o ~ oa*, la o serie de variante libere ale verbului ȘCHIOPĂTA, se produce și alternanța *ə ~ e*.

ALTERNANȚA *o ~ wa*

Poate fi considerată varianta contextuală a alternanței precedente, diftongul [ɔa] fiind acceptat numai după segmentul consonantic. Apărând după segmentul vocalic în ultima silabă accentuată a radicalului, membrul marcat *wa* precedă direct desinența *-e* (3sg, 3pl) la verbul DEOCHEA. Exemple: *deocheați ~ deoache*.

ALTERNANȚA *u ~ o*

Această alternanță pare să fie condiționată numai morfologic. Se produce la verbele de tipul PURTA, MĂSURA, JUCA, RUGA, DESPUIA, PUTEA, DUREA, MURI, JUPUI. Membrul *o* apare direct înainte de desinențele *-ø* (1sg, 2sg, 3pl) și *-j* (2sg), în ultima silabă a radicalului sub accent. Exemple: *măsurăm ~ măsor, măsurafi ~ mășori, jucat ~ joci*.

Împreună cu alternanța următoare, alternanța *u ~ o* face parte din șirul *u ~ o ~ oa* la toate tipurile de verbe enumerate mai sus. Exemplu: *măsurăm ~ măsor ~ măsoară*.

ALTERNANȚA *u ~ oa*

Ca și alternanța precedentă, cea de față se produce la aceleași tipuri de verbe și este de asemenea condiționată numai morfologic. Membrul *oa* apare direct înainte de desinențele *-ø* (3sg, 3pl) și *-e* (3sg, 3pl), în ultima silabă a radicalului sub accent. Exemple: *măsurăm ~ măsoară, măsurafi ~ măsoare*.

Din nou, împreună cu alternanța precedentă, alternanța *u ~ oa* face parte din șirul *u ~ o ~ oa* la aceleași tipuri de verbe.

ALTERNANȚA *oa ~ o*

Această monoftongare, condiționată numai morfologic, se produce la verbele de tipul CUNOAȘTE, TOARCE, SCOATE, ROADE și COACE direct înainte de:

- a) desinențele *-ø* (1sg, 2sg, 3pl) și *-j* (2sg),
- b) sufixele tematice de perfect *-u-*, *-'se-*, *-s* și *-ø*,
- c) sufixele tematice de imperfect *-a-*, *-ea-*,
- d) sufixul tematic de gerunziu *-ind*.

La verbul COASE, membrul marcat *o* apare direct înainte de:

- a) desinențele *-ø* (1sg) și *-j* (2sg),
- b) sufixul tematic de imperfect *-ea-*,
- c) sufixul tematic de gerunziu *-ind*.

Exemple: *cunoașteți ~ cunosc, coacă ~ coci, cunoaștem ~ cunoști, cunoască ~ cunoscut, scoaseră ~ scosei, scoate ~ scos, coace ~ copt, cunoaște ~ cunoșteam, coacem ~ coceam, roade ~ rozând.*

La verbul COASE, în plus, alternanța *oa ~ o* face parte din șirul *oa ~ o ~ u* împreună cu monoftongarea umătoare *oa ~ u*. Exemplu: *coase ~ coși ~ cusut.*

ALTERNANȚA *oa ~ u*

Asemănător cu monoftongarea precedentă, cea analizată aici este condiționată numai morfologic. Se produce doar în structura verbului COASE. Membrul *u* apare direct înaintea de sufixul tematic de perfect *-u-*. Exemplu: *coase ~ cusut, coasă ~ cusură.*

Această monoftongare, împreună cu monoftongarea precedentă, constituie șirul de alternanțe *oa ~ o ~ u*.

ALTERNANȚA # ~ 'u

Această epenteză se produce numai în structura verbului USCA. Membrul 'u apare direct înaintea de desinențele *-ø* (1sg, 2sg), *-ə* (3sg, 3pl), *-e* (3sg, 3pl). Este o alternanță condiționată morfologic, dar și condiționarea fonologică pare să intervină înaintea de desinența *-ø*, eliminând apariția formelor cu structura fonologică puțin naturală (**usc*, **uști*). Exemplu: *uscați ~ usuc, uscăm ~ usuci, uscat ~ usucă, uscau ~ usucă.*

Majoritatea alternanțelor vocalice din flexiunea verbală sunt neregulate (17 la 27 în total). Toate alternanțele neregulate se produc în structura radicalului scurtat. Ele profită din repertoriul complet de foneme vocalice românești. Aceste alternanțe reprezintă tipurile caracteristice și pentru sistemul alternanțelor regulate: diftongarea (*e ~ ea, o ~ oa, u ~ ua*), monoftongarea (*oa ~ o, oa ~ u*), palatalizarea (*ə ~ e*), depalatalizarea (*e ~ ə, i ~ i*) și epenteza (*# ~ 'u*). Spre deosebire, însă, de alternanțe regulate, din cele neregulate este absentă apocopa, iar diftongarea și monoftongarea au loc aici mai des. Dintre toate alternanțele neregulate, majoritatea (11) sunt condiționate și fonologic. Condiționarea fonologică constă mai ales în asimilare, fiind totuși legată și cu deplasarea accentului. Aproape toate alternanțele vocalice (și cele regulate, și cele neregulate) au funcția structurală. Printre cele neregulate există, însă, o excepție – alternanța *e ~ a* care are, la unele verbe, și funcția categorială. Dintre toate alternanțe vocalice, două sunt rare (cel puțin în subsistemul flexiunii verbale): *o ~ wa* și *# ~ 'u*. Printre toate aceste alternanțe nu există șiruri compuse din patru (eventual și mai mulți) membri, spre deosebire de sistemul alternanțelor consonantice care va constitui subiectul unui articol separat, publicat într-o altă revistă.

BIBLIOGRAFIE

- Akhmanova O.S. (1971), *Phonology, morphonology, morphology*, Mouton, The Hague – Paris.
- Aronson H.I. (1968), *Bulgarian inflectional morphophonology*, Mouton, The Hague – Paris.
- Avram M. (red.) (1982), *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, Editura Academiei R.S.R., București.
- Coteanu I. (red.) (1985), *Limba română contemporană. Fonetica. Fonologia. Morfologia*, Editura Didactică și Pedagogică, București.
- Cychnerski T. (2001a), *Morfonologia limbii române. I. Paradigmatica. O abordare teoretică pe baza materialului verbal*, *Studia Romanica Posnaniensia*, XXVIII, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań, 17-22.
- Cychnerski T. (2001b), *Struktura morfonologiczna werbalnych afiksów fleksyjnych języka rumuńskiego*, *Scripta Neophilologica Posnaniensia*, III, Wydział Neofilologii UAM, Poznań, 23-35.
- Cychnerski T. (2003), *Morfonologia limbii române. II. Sintagmatica. O abordare teoretică pe baza materialului verbal*, *Studia Romanica Posnaniensia*, XXIX, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań, 139-148.
- Cychnerski T. (2005), *Alternanțe vocalice regulate din flexiunea verbală*, *Philologica Jassyensia*, I, 1-2, Editura Alfa, Iași.
- Dunaj B. (1979), *Zarys morfonologii współczesnej polszczyzny*, UJ, Kraków.
- Eeden W. van (1998), *Grammatica van het Roemeens. Vol. 1.3: Morfofonologie*, Grammar Publications, Amsterdam.
- Guțu-Romalo V. (1968), *Morfologie structurală a limbii române. Substantiv, adjectiv, verb*, Editura Academiei R.S.R., București.
- Kilbury J. (1976), *The development of morphophonemic theory*, Benjamins, Amsterdam.
- Kowalik K. (1997), *Struktura morfonologiczna współczesnej polszczyzny*, Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków.
- Kreja B. (1989), *Z morfonologii i morfotaktyki współczesnej polszczyzny*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź.
- Laskowski R. (1975), *Studia nad morfonologią języka polskiego*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- Singh R.K. (red.) (1996), *Trubetzkoy's Orphan. Proceedings of the Montréal Roundtable on "Morphonology: contemporary responses" (Montréal, October 1994)*, John Benjamins, Amsterdam.
- Strutyński J. (1991), *Podstawy morfonologii polskiej*, UJ, Kraków.
- Vasiliiu E. (1965), *Fonologia limbii române*, Editura Științifică, București.